

Вплив християнської моралі на ціннісно-орієнтаційну сферу молодших школярів: деякі емпіричні кореляти та індикатори

Вважається доведеним факт впливу віри в Бога та релігійних імперативів на процес аксіогенезу особистості. Причому основні зусилля науковців здебільшого спрямовані на вивчення особливостей цього процесу в індивідів на пізніх стадіях онтогенезу їх особистості (“зріла особистість” Олпорт Г. В.), в той час як на ранніх стадіях (і зокрема у молодшому шкільному віці), таких досліджень майже не проводиться. Одержані нами результати можуть бути цікавими для науковців, які проводять свої розвідки у цій царині.

Ключові слова: християнська мораль, християнські (духовно-моральні) цінності, ціннісно-орієнтаційна сфера, ціннісне ставлення.

Доказаним вважається факт впливу віри в Бога і релігійних імперативів на процес аксіогенезу особистості. Причому основні зусилля учених в більшій ступені направлені на вивчення особливостей цього процесу на пізніх стадіях онтогенезу особистості (“зріла особистість” Олпорт Г. В.), в той час як на ранніх стадіях онтогенезу (і в частині в молодшому шкільному віці) такі дослідження майже не проводяться. Отримані нами результати можуть бути цікавими для науковців, які проводять свої дослідження в цій області.

Ключевые слова: христианская мораль, христианские (духовно-моральные) ценности, ценностно-ориентационная сфера, ценностное отношение.

Постановка проблеми. Процес подальшої демократизації нашого суспільства, а також реформування вітчизняної освіти неминує призводити до переосмислення історичного минулого і тієї системи цінностей, від якої у свій час довелося відмовитись. В зв'язку з цим у змісті предметів суспільствознавчого циклу світської школи все більш виразніше окреслюється сучасне бачення ролі релігії та церкви у розвитку й становленні Української держави, їх значення у житті людини та суспільства.

Позитивним кроком у даному напрямку слід вважати визначення стратегії духовно-інтелектуального розвитку нації та продовження реформування освіти згідно з визначеними пріоритетами розвитку науки і культури, де дотримання моралі, основою

на християнських цінностях, посяде поважне місце. Сучасна модель освіти має базуватися на відтворенні власного культурно-історичного досвіду в його органічному поєднанні з найновішими досягненнями сучасної науки, культури і соціальної практики та прогресивними надбаннями народів світу.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Основні завдання емпіричного етапу дослідження полягали у виявленні зв'язків між основними постулатами християнської моралі та ціннісною сферою особистості молодшого школяра. Одразу зазначимо, що діти цього віку мають дуже низький рівень самосвідомості (самопізнання), а тому їх уявлення про ціннісно-орієнтаційну сферу особистості (і зокрема моральне “Я”) поверхневі, фрагментарні, ситуативні, аморфні [1; 2; 5]. Водночас доведено, що цей віковий період є надзвичайно важливим у плані формування ціннісно-орієнтаційної сфери особистості [1; 2; 6; 7].

Тому, враховуючи відносно низькі когнітивні можливості розвитку ціннісно-орієнтаційної сфери дитини цього віку, пріоритетним напрямом, на нашу думку, слід вважати формування емоційно-почуттєвої бази ціннісно-орієнтаційної сфери, а також накопичення досвіду у вигляді добродійного поводження, який репрезентований у відповідних уміннях, звичках, навичках та формах поведінки. В цьому контексті особливо важливим є розвиток сумління на основі таких моральних почуттів, як сором, провина, задоволення від доброго вчинку, власна гідність [1; 2; 8].

Ми переконані, що відвідування дитиною богослужінь, її участь у Святому причасті, ритуальних чи театралізованих діях, співпереживання, співучасть мирянам у їхніх життєвих проблемах та негараздах сприяють процесу розвитку сумління дитини. Дане утворення, на думку М. Михалика, є одним з базових фундаментальних утворень моральної самосвідомості особистості, що “формує її здатність реагувати на добро і зло, здатність до самооцінки, а отже, виконує функцію регулятора її власної поведінки...” [2, с. 240].

Зважаючи на цей факт, добитись констатації того, що саме християнська мораль має вплив (чи немає), позитивний чи негативний, якщо має, то який він за силою впливу (незначний (слабкий) – посередній – дуже сильний), надто складно, оскільки між незалежною змінною (християнською мораллю) і залежною змінною (ціннісно-орієнтаційною сферою особистості) існує нелінійний зв'язок. Тому це накладає певні обмеження на інтерпретацію одержаних нами даних – вони не можуть бути прокоментовані з позицій лінійної каузальності. З цього ж випливає

і необхідність особливо ретельного підбору дослідницьких методик та інструментів виявлення тенденцій ціннісно-орієнтаційних зрушень у сфері спрямованості учня початкових класів.

Другою важливою особливістю в організації нашого дослідження було те, що ми прагнули підібрати досліджувану вибірку таким чином, щоб вона була контрастною. Інша справа, що ця контрастність інколи мала об'єктивні критерії, а іноді – суб'єктивні, які також певним чином впливали не лише на способи використання методів, а й на їх інтерпретацію. Йдеться про те, що вибірка увібрала в себе такі якісні відмінності, як поділ дітей на міських та сільських; тих, котрі відвідують богослужіння, і тих, які цього не роблять; на тих, що навчаються у Католицькій школі, і тих, що перебувають в типових загальноосвітніх закладах. Отож, перед нами постало завдання виявити найбільш інформативні показники рівня сформованості християнських цінностей в учнів Католицької школи та звичайної загальноосвітньої школи і на цій основі встановити статистично значущі відмінності між ними.

Враховуючи складність предмета дослідження, специфічні умови його проведення, ми використовували перехресний метод збору емпіричних даних, який може вважатися своєрідною формою перевірки їх достовірності, а також дозволяє встановити їх надійність.

Спостереження також використовувалось нами як основний метод нашого дослідження, однак проводилося воно в основному експертами (студентами, вчителями, батьками), які були залучені до його процедури. Основне їх завдання полягало у планомірному та цілеспрямованому накопиченні інформації, безпосередньо пов'язаної з предметом дослідження: фіксувалися та протоколювалися будь-які форми залежності чи зв'язку між двома змінними (основами християнської моралі і ціннісними орієнтаціями).

Зваживши всі проблемні моменти, ми дійшли висновку, що не менш інформативною може виявитись модель, за допомогою якої вивчаються не лише діти молодшого шкільного віку, а й діти старші, які, перебуваючи у середовищі інтенсивного продукування та утвердження християнської моралі, засвоювали і формували в собі адекватні цінності, а отже, досягли певного розвитку своєї ціннісно-орієнтаційної сфери. Процедура емпіричного дослідження полягала в тому, що робився підбір двох контрастних вибірок серед дітей однакового віку. При цьому відмінність між обома вибірками стосувалась показників незалежної змінної, тобто одна з них перебувала в середовищі, в якому постійно панує атмосфера

християнської моралі (Католицька школа), а інша була позбавлена такої можливості (типова ЗОШ). Моделювання такої ситуації з залученням представників цих двох полярних груп дозволяло надалі виявити цілу низку схожих або гомогенних (в середині цих вибірок) і відмінних (у показниках між ними) ціннісних орієнтацій.

Слід зазначити, що оскільки йдеться не про реальні виміри (показники) ціннісно-орієнтаційної сфери, а лише їх індикатори, то необхідно було обрати такі сфери поведінки чи діяльності дітей, які б дозволили порівняти між собою різні погляди і оцінки. Тому у ролі експертів у нас виступали вчителі і вихователі, батьки, а також студенти.

Наступним, не менш важливим, показником були плеяди особистісних характеристик, які ми виявляли за допомогою тесту *“Комунікативна толерантність”* (модифікований варіант методики В. В. Бойко) і адаптованого спеціально до наших умов дослідження опитувальника *“Виявлення рівня вираженості потреби у співчутті”*. Отримані за допомогою обох методик дані дозволяють виявити лише основні тенденції, властиві кожному суб'єкту взаємодії з партнерами. У безпосередньому, живому спілкуванні особистість проявляється набагато яскравіше і колоритніше [9, с. 149-153].

Зважаючи не тільки на освітні завдання, які вирішує Католицька школа, а й на виховні, зокрема на саму атмосферу (дух), вікові традиції цих закладів освіти, є цілком доречним припущення, що за результатами даних двох методик учні цього закладу повинні перевищувати представників звичайних загальноосвітніх шкіл. Висловлена нами гіпотеза потребувала подальшого підтвердження або спростування.

Для того, аби переконатись, що обраний нами віковий період життя дитини (молодший шкільний вік) є саме тим, де відбувається інтенсивний вплив з боку основних постулатів християнської моралі на розвиток їх ціннісно-орієнтаційної сфери, ми вирішили провести анкетування студентів, які виступили в ролі експертів. В дослідженні взяли участь 50 студентів 2 курсу спеціальності *“Соціальна педагогіка. Практична психологія”* і 67 студентів 4 курсу спеціальності *“Початкова освіта. Практична психологія”*. Всі досліджувані жіночої статі, кожна з них вважає себе віруючою людиною. Для того, щоб урізноманітнити якісні відмінності у досліджуваній вибірці, нами було введено кілька додаткових параметрів: міські – сільські жителі, а також запропоновано оцінити свій рівень релігійності. Слід зазначити, що за цим показником усі студентки (крім однієї, яка не назвала себе віруючою

людиною, однак і не вважає себе атеїстом) віднесли себе до категорії віруючих.

Основне запитання, яке було адресоване студентам, стосувалось того, в якому віці, на їхню думку, найбільш доцільно залучати дитину до християнської віри. Майже всі студенти у своїх відповідях посилались на власний досвід, і лише окремі з них намагались обґрунтувати свою думку з наукових психолого-педагогічних позицій.

Отримані нами кількісні показники засвідчили, що статистично значущих відмінностей між даними сільських і міських студентів не існує. Воно й не дивно, оскільки і перша категорія студентів і друга якісно дуже близькі. Найбільш інформативним показником для нас є те, що абсолютна більшість студентів (понад 90,0%) вважають дошкільний і молодший шкільний вік найбільш оптимальним періодом для залучення дитини до віри в Господа. При тому 61,0% з них віддає перевагу дошкільному дитинству.

Серед аргументів, які найчастіше висловлювали досліджувані, були такі: *завдяки релігійній вірі дитина у молодшому шкільному віці засвоює моральні норми; якщо дитину змалку привчати до Бога, ходити до церкви, то у неї почнуть формуватися почуття милосердя, доброти, співчутливості, вміння прощати, відповідати за зроблене і думати над вчинками, розуміння, що таке добро і зло; релігійна віра впливає на цінності людини в культурі, на ставлення до людей, що її оточують, зокрема рідних, близьких; у цей період завдяки вірі закладається стійкий релігійний світогляд, формується совість, моральна й духовна культура та ін.* (всього 22,0% від загальної кількості висловлювань).

Ще однією дуже вагомою низкою висловлювань, яка охопила 10% від загальної дисперсії оцінок, було те, що виховання дитини в дусі християнських цінностей безпосередньо залежить від *“батьків та оточення, в якому виростає дитина; від родинного виховання.”*

І нарешті, ще один аспект, на якому хотілося б наголосити, пов'язаний зі *“святкуванням різних свят (Різдво, Великдень), ходінням до церкви, повагою до старших; потребою любити людей як самого себе, вірити у них і прощати їм”* (9,0% від загальної дисперсії висловлювань).

Для того, щоб виявити існуючі тенденції серед молодших школярів у їх ставленні до християнської моралі, нами було складено анкету і запропоновано учням 4 класів кількох шкіл дати відповіді на питання цієї анкети. В дослідженні взяло участь 28 учнів ЗОШ с. Микуличин, Яремчанського району, 34 учні ЗОШ № 22 і 24 учні Католицької ЗОШ м. Івано-Франківська. З певних етичних

міркувань ми вважали недоцільним дітям католицької школи задавати перших два запитання (“Чи є Бог на світі?” і “Чи вважаєш ти себе віруючою людиною?”). Як ми й очікували, усі діти Микуличинської школи і 30 учнів ЗОШ №22 дали ствердну відповідь на перше питання. І лише 4 учні міської школи дали відповідь “Не знаю (ми не знаємо)”. Разом з цим, майже всі діти назвали себе віруючими людьми, і тільки у двох анкетах не було нічого вказано.

Цікавою, на наш погляд, була відповідь на питання “Що для тебе означає бути християнином (віруючою людиною)?” (табл. 1).

Таблиця 1

**Частотний розподіл змістовних характеристик поняття
“Віруюча людина” учнів 4 класів Католицької школи та ЗОШ**

№ з/п	Судження	Католицька ЗОШ		СШ №22		Микуличинська ЗОШ		Всього
		Хл. (10)	Дівч. (14)	Хл. (15)	Дівч. (19)	Хл. (11)	Дівч. (17)	
1	Вірити у Бога (у святих Ісуса Христа, Марію та ін.)	10	14	8	9	9	12	50
2	Ходити до церкви	8	10	5	6	4	11	44
3	Молитися	9	12	4	6	3	9	43
4	Не знаю про це нічого			1	2		1	4
5	Кожного тижня ходити до сповіді	7	11		1		1	20
6	Робити хороші справи	3	4	4	5		2	18
7	Любити рідних та близьких	8	9	2	4		1	24
Всього		45	60	24	33	16	25	203

Не вдаючись у детальний аналіз, відзначимо той факт, що учні Католицької школи дають набагато ґрунтовніші відповіді на поставлене запитання (їх відповіді розгорнуті і містять 4-5 суджень) у порівнянні з учнями двох інших шкіл (їх відповіді в середньому наближаються до 2 суджень). Таким чином, учні Католицької школи значно випереджають своїх однолітків у розумінні суті поняття “віруюча людина”. Ця ж тенденція підтвердилась і при аналізі відповідей на таке запитання: “Чи відрізняється віруюча людина від невіруючої? Якщо так, то в чому відмінність?”.

Даючи своє розуміння суті поняття “невіруюча людина”, діти, в основному, вказували на такі характеристики: *кричить на батьків, не слухає їх; не ходить до церкви; не робить добрих справ; не йде до сповіді; нікому не вірить і не поважає нікого; недобра, сварлива, гнівлива людина; не вмє прощати.*

І нарешті, ще одне запитання, яке давало нам змогу виявити відмінності між вибірками дітей, стосувалось того, чи існує взаємозв'язок між поняттям “віра у Бога” і людським щастям. Для цього розглянемо уважно показники частотності суджень учнів при відповіді на запитання “Що треба для того, щоб люди почували себе щасливими?” (табл. 2).

Таблиця 2

Частотний розподіл змістовних характеристик поняття “Щаслива людина” учнів 4 класів Католицької школи та ЗОШ

№ з/п	Судження	КШ		СШ №22		Микул. ЗОШ		Всього
		Хл. (10)	Д. (14)	Хл. (15)	Д. (19)	Хл. (11)	Д. (17)	
1	Вірити у Бога	8	14	2	2	2	1	29
2	Ходити до церкви, молитися	8	8	2	2	2	3	25
3	Турбота про батьків (любити близьких і рідних; щоб була сім'я, мама); підтримувати інших і бути вдячним; не засмучувати батьків	9	11	7	6	4	6	43
4	Комп'ютер, відеоігри, «телек», чіпси, сторінка в Інтернеті, футбол, танці, плавання	1		10	9	11	2	33
5	Не брехати, бути ввічливим, кожного тижня ходити до сповіді	6	8				1	15
6	Берегти природу рідного краю; щоб було багато дерев, кущів, трави		2	2	2	1	2	9
7	Зробити щось добре для людей	7	6	2	4	1	3	23
8	Гуляти на свіжому повітрі; щоб кожен день був Днем народження			3		1	3	7
9	Бути здоровим	3	3	2	4	1	2	15
10	Щоб були друзі; дружити	3		2	4	2	3	14
11	Жити у вірі та любові	4	4					8
12	Гарно вчитися; потрібна школа	1			3		4	8
Всього		50	56	32	36	25	30	229

Частотний розподіл за судженнями таблиці є незаперечним фактом того, що діти Католицької школи пов'язують особисте щастя з реалізацією таких прагнень, які близькі до основних християнських заповідей: *віра у Бога, молитва і сповідь, турбота про рідних і близьких, чесність і ввічливість, віра і любов.*

У зв'язку з тим, що особливою вибіркою (експериментальним майданчиком) виступили учні Католицької школи, ще на етапі перевірки робочих гіпотез виникла необхідність у з'ясуванні того,

у чому вбачають своєрідність своєї школи учителі й педагоги, які в ній працюють, а також батьки, діти яких там навчаються. Що стосується останньої категорії досліджуваних, то для більш вагомих оцінок ми звузили вибірку, обмеживши її лише тими батьками, старші діти яких навчались у звичайній школі, а молодших вони (в силу певних обставин) віддали до Католицької школи.

Зважаючи на це, ми вирішили дізнатись про таке: в чому батьки і педагоги вбачають особливу місію школи; які, на їх думку, освітньо-виховні функції вона виконує краще від звичайної загальноосвітньої школи (що й пояснювало зроблений батьками вибір); чи відчувають вони цю перевагу і якщо так, то в чому це проявляється. Для цього ми запропонували педагогам (вчителям і вихователям), а також батькам дати відповіді на запитання анкети. В дослідженні взяло участь 30 педагогів і батьки 42-ох учнів. Анкета для педагогів складалася з 4 запитань: *1. Назвіть кілька основних аргументів, які вказують на те, що ваша школа у цих питаннях є кращою (або однією з кращих) за інші? 2. Чим виховний процес у вашій школі вигідно відрізняється від інших шкіл? 3. Перелічіть 3-5 особистісних якостей ваших вихованців, якими вони вигідно відрізняються від дітей, що навчаються в інших школах? 4. Як Ви гадаєте, які виховні заходи мають найбільший вплив на ваших учнів і чому?*

Якщо уважно ознайомитись з аргументами педагогів, які вони перелічили, відповідаючи на перші два запитання, то 43,0% їх відповідей пов'язані з можливістю і умовами здійснювати навчально-виховний процес на християнських засадах.

Абсолютна більшість суджень педагогів (74,0%) вказують на те, що виховний процес Католицької школи в позитивний бік відрізняється від звичайної загальноосвітньої школи тим, що йому притаманні: *Духовний розвиток дітей; Наявність ранкових молитов, Св. Літургій; Прощі до св. Місь; Духовні реколекції для вчителів, дітей, батьків (36,0%); Спрямованість виховного процесу паралельно з християнською мораллю; Формуємо в учнів звичку до аналізу власних вчинків у відповідності до заповідей Божих; Проведення акцій милосердя (28,0%); Співпраця вчителів, духівника і родин; забезпечується духовна єдність поколінь (11,0%).*

Серед особистісних якостей, які відрізняють учнів Католицької школи від інших учнів, 36,0% суджень вчителів безпосередньо пов'язані з духовною культурою їхніх вихованців. Слід зазначити, що ми не випадково віднесли таку характеристику, як *“здатність аналізувати свої вчинки, відповідальність за власні вчинки”*, до

якостей блоку духовної культури. Адже у цій школі педагоги проводять спеціальні заняття, а духівники – духовні реколекції, в процесі яких навчають дітей аналізувати свої дії та вчинки, звіряючи їх з основними християнськими заповідями.

Найбільш цінними заходами у вихованні учнів школи педагоги вважають: *Св. Літургію, спільну ранкову молитву, участь у прощах, сповідь, причастя; щотижневу службу Божу та щомісячні спільні літургії з батьками; обговорення різних повчальних історій чи уривків з Євангелія; залучення учнів до святкових дійств (Хресна дорога, Вертеп, вистави та ін.); виїзні прощі, екскурсії, паломництво згуртовують колектив, вчать любити ближніх, рідну землю, її красу; “Перше Причастя” – розвиток духовної культури; свято Миколая Чудотворця – розвиток чеснот і позитивних моральних якостей; виховні заходи повчального спрямування; до Дня матері, Різдва та Великодня, державних свят (Дня незалежності); свята 4-5 на рік, концерти”* (всього 65,0%).

Надзвичайно переконливими і близькими до змісту вчительських висловлювань виявились відповіді батьків. Так, на запитання “Чим був зумовлений Ваш вибір даної школи?” 51,0% отриманих нами відповідей були такого змісту: *“школа дає християнське виховання і добру загальношкільну освіту”* (26,0%); *“спрямованість на християнські цінності; християнську мораль; бажання виховувати і ростити дитину в атмосфері любові до людей, до Бога; виховання здійснюється у відповідності до заповідей Господніх”* (21,0%); *“духовне, релігійне виховання, добрий догляд за дитиною протягом дня”* (21,0%).

На запитання “Чи виправдались Ваші сподівання?” 37 осіб (88,0%) відповіли “так”; “в основному виправдались” – 4 (9,0%) і 1 особа (2,0%) відповіла, що “виправдались частково.” Як бачимо з цієї статистики, батьки задоволені умовами перебування дитини у цьому навчальному закладі.

Висловлюючи своє задоволення організацією навчально-виховного процесу у школі, батьки назвали цілу низку заходів, які на їхню думку, мають найбільший вплив на особистість дитини. Окремо хотілося б зробити наголос на тому, що в загальній дисперсії показників такі судження, як *“спільна ранкова молитва у класі, служба Божа; часто ходить до церкви”* (32,0%) та *“спільні поїздки батьків з дітьми на прощі, екскурсії, реколекції”* (18,0%), займають 50,0%.

Отже, одержані нами дані абсолютно переконливо підтверджують наше припущення: навчально-виховний процес школи чітко зорієнтований на утвердження та поглиблення християнських

духовно-моральних цінностей. Порівнюючи між собою емпіричні дані, одержані від вчителів, батьків і дітей, ми не лише дійшли висновку про їх щільний розподіл і кореляцію, а й про те, що вони повністю відповідають очікуванням досліджуваних груп. Задоволення, яке вони при цьому відчувають, представлене різноманітним спектром позитивних оцінок.

Згідно з концепцією нашого дослідження важливим напрямком діагностичної роботи було тестування досліджуваних на предмет виявлення у них таких особистісних характеристик, за якими обидві вибірки повинні відрізнитись між собою. Гіпотетично ми вважали, що учні Католицької школи повинні були б вигідно відрізнитись від учнів звичайних загальноосвітніх шкіл за такими рисами, як доброзичливість, взаємоповага і взаємодопомога, толерантність, ввічливість, співчутливість, емпатійність та ін.

У процесі проведення тесту “Комунікативна толерантність” (КТ) взяло участь 255 учнів 7-11 класів. З них 85 осіб навчаються у Католицькій школі Івано-Франківська і 170 учнів у різних звичайних загальноосвітніх школах Івано-Франківська (№22, 24), Коломиї ЗОШ №7, Бурштинської ЗОШ №1, Пшеничниківської ЗОШ Тисменицького р-ну, Жураківської ЗОШ Івано-Франківської області, ЗОШ №3 м. Стрий (Львівської обл.), а також учні Малораковецької ЗОШ Закарпатської обл. Отримані нами дані представлено у зведеній таблиці середньостатистичних даних (№3). Спробуємо проаналізувати ці кількісні дані.

Таблиця 3

Показники середніх значень учнів 7-11 класів звичайних шкіл і Католицької школи (за результатами тесту “КТ”)

Клас	Середні значення (у балах)			
	Звичайні школи		Католицька школа	
	Хлопці	Дівчата	Хлопці	Дівчата
7	53,1	62,4	61,4	71,3
8	50,9	59,3	59,9	68,9
9	52	62	60,2	71,5
10	55,1	65,1	58,5	67,9
11	53,6	66,7	59,1	69,6
Середні значення від усієї чисельності вибірки	52,9	63,1	59,8	69,8

Першим очевидним фактом є те, що в усіх чотирьох групах досліджуваних спостерігається висока щільність показників, які, однак, відрізняються між собою. Воно й не дивно, оскільки цілком

очевидним є факт, що в показниках емпатії існує гендерна відмінність: жінки більш чутливі, ніж чоловіки. Як видно з одержаних нами даних, ця закономірність і у нашому дослідженні підтвердилась.

Однак для нас це не так важливо, як другий висновок, який можна сформулювати на основі кількісного розподілу даних таблиці 3. Йдеться про те, що у досліджуваних Католицької школи в цілому (і окремо по класах) виявлено значно вищі кількісні показники, ніж в учнів звичайних шкіл. До того ж відмінності характерні як для вибірки хлопців, так і для вибірки дівчат (відповідно 7,1 і 6,7 бала різниці).

Міжстатеві відмінності за середніми значеннями у досліджуваних звичайних шкіл і католицької школи відповідно становлять 10,2 і 10,0 бали. Нам видається, що ці відмінності є важливим аргументом, який вказує на те, що за сукупним якісним показником комунікативної толерантності група досліджуваних Католицької школи переважає досліджуваних учнів звичайних міських і сільських шкіл, що підтверджує нашу робочу гіпотезу.

Цікавими і достатньо інформативними виявились результати застосування тесту “Потреби у співчутті” (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл показників сформованості потреби у співчутті в учнів 7-11 класів звичайних шкіл і Католицької школи

Клас	Середні значення (у балах)			
	Звичайні школи		Католицька школа	
	Хлопці	Дівчата	Хлопці	Дівчата
7	38,7	52,4	52	68,4
8	41,9	51,4	50,4	64,2
9	44,9	51,8	47,9	67,9
10	43,3	53,5	51,4	64,1
11	44,4	53,0	50,3	68,0
Середні значення від усієї чисельності вибірки	42,6	52,4	50,4	66,5

Як видно з розподілу показників і, за цим тестом спостерігається їх висока щільність по кожній з досліджуваних 4 груп. Це дає нам підставу оперувати загальними середніми значеннями, які суттєво відрізняються між собою. Доречно наголосити на тому, що говорячи про поняття співчуття як особистісну рису, ми розуміємо, що, воно за своїм змістом повністю відповідає поняттю чуттєвість. Тому нічого дивного немає у тому, що за вимірами його проявів у наших досліджуваних також існує гендерна відмінність. Зокрема,

констатуємо, що між дівчатами і хлопцями звичайної школи різниця в показниках становила 9,8 бала, а у їхніх однолітків з Католицької школи – 16,1 бала. Що стосується відмінностей між вибіркою досліджуваних звичайної і Католицької шкіл, то різниця у хлопців становить 7,8, а у дівчат 14,1 бала. Таким чином, одержані нами результати цілком відповідають нашим припущенням.

Висновки. Констатовано, що обрані нами для проведення досліджень сільські і міські школи, а також Івано-Франківська Католицька школа, яка виступила в ролі експериментального майданчика, здійснюють свої виховні функції, спрямовані на формування інтелектуальних, патріотичних, громадянських та духовно-моральних цінностей.

Незважаючи на об'єктивні труднощі, а саме – низький рівень самосвідомості (самопізнання), а отже, і уявлень про моральне “Я” та ціннісну сферу особистості молодшого школяра, нам вдалося в процесі дослідження виявити стійкі та щільні зв'язки між основами християнської моралі і ціннісною сферою особистості учнів.

Доведено, що завдяки щоденному практикуванню у виконанні своїх християнських обов'язків дитина має можливість відрефлексовувати своє “Я”, свої дії і вчинки, свою поведінку, своє місце і роль у цьому світі. Якщо зважити на той факт, що у Католицькій школі реалізуються спеціальні завдання, спрямовані на постійний аналіз своїх дій і вчинків у контексті основних християнських заповідей, то стає зрозумілим наскільки інтенсивно відбувається процес становлення механізму рефлексії. Саме в особливостях формування і функціонування цього механізму ми вбачаємо суттєві відмінності у змістовно-динамічних характеристиках ціннісної сфери самосвідомості молодших школярів звичайної і Католицької школи.

Знайшло підтвердження припущення, що за сукупними якісними показниками комунікативної толерантності та емпатійності група досліджуваних Католицької школи значно переважає досліджуваних учнів звичайних міських і сільських шкіл. Також в учнів цієї школи простежується чітке домінування християнської моралі: їх прагнення “жити у любові до Бога і до ближнього свого”, “творити добро та подавати гарний приклад іншим”, бути “відповідальними і чесними перед Богом, людьми і самими собою.” Усвідомлюючи і глибоко вірячи у те, що “кожна людина створена за образом і подобою Божою”, учні Католицької школи у своєму прагненні стати справжньою людиною керуються найважливішим правилом: “неухильно дотримуватись правил, які заповів нам Господь устами Мойсея”.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності : журнал / гол. ред. С. М. Николаєнко. – 2001. – №2. – С. 16–23.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / Мирослав Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
3. Братусь Б. С. Психология. Нравственность. Культура / Б. С. Братусь. – М. : Роспедагентство, 1994. – 262 с.
4. Грановская Р. М. Психология веры / Р. М. Грановская. – СПб. : Речь, 2004. – 576 с.
5. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; відповід. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Москалець В. П. Психологія релігії : посібник / В. П. Москалець. – К. : Академвидав, 2004. – 240 с.
7. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : монографія / М. В. Савчин. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 508 с.
8. Сухомлинська О. В. Духовність особистості і загально християнська культура / О. В. Сухомлинська // Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості : міжнар. науково-практ. конф. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – К. : Добро, 2002. – Ч. 1. – С. 9–10.
9. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2002. – 490 с.

The fact of influencing of faith is considered proved for God and religious imperatives on the process of aksionegativity personality. At what, basic efforts of workers of researches are mostly directed on the study of features of this process on the late stages of ontogenesis of personality (“personality ripened”), in toy time as on the early stages of ontogenesis (and in particular in junior school age) of such researches almost not conducted. Results are got by us can be interesting for the workers of researches, which conduct the secret services in this area.

Keywords: christian moral, christian (spiritually moral) values, valued-orientation sphere, valued relation.

Отримано: 2.02.2012 р.